

Капетан I класе **РАДОЊА ПОПОВИЋ**

ПРИМЕНА НЕКИХ ТАКТИЧКИХ ПРИНЦИПА У НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОМ РАТУ

У условима кад се пред старешине наше Армије, које, поред богатог ратног искуства, располажу и солидним познавањем ратне теорије, отворило широко поље војно-научног стварања и даљег продубљивања и унапређивања наше војне теорије и праксе, сматрам да искуство из нашег НОР-а, засновано на богатству примера из наше ратне праксе, треба да послужи као основа даљег стваралаштва, јер та су искуства проистекла из наших услова и наше стварности, а формирана су и проверена кроз безброј борби вођених у најразличитијим ситуацијама у погледу односа снага, земљишта и времена као основних елемената тактике. Овим не мислим да кажем да ми треба да запостављамо или одбацујемо најновија достигнућа технике, или да недовољно водимо рачуна о њиховом одразу на живот, рад и борбена дејства јединица у једном будућем рату. Напротив, сматрам да ће нам наша ратна искуства умногоме помоћи да правилније резонујемо не само о ономе што је прошло или што се сада збива, него и о ономе што претстоји у будућности.

Проучавајући богат материјал из нашег НОР-а, у првом реду дела друга Тита и осталих наших највиших војних руководиоца, може се јасно уочити да смо у најразличитијим ситуацијама, кроз разне форме и облике, стваралачки примењивали основне тактичке принципе. Међутим, карактер нашег НОР-а и специфичности под којима се он одвијао императивно су захтевали да се ти принципи прилагођавају нашим условима што је једино и било правилно, јер би свако шаблонско преношење општеважећих тактичких принципа било не само неправилно, него и штетно. Чињеница да смо у свакој новој ситуацији мењали своју тактику, никако не значи да смо тиме негирали тактичке принципе, или да их се нисмо придржавали, већ напротив, потврђује да смо их добро, далеко од сваког шаблона, примењивали саобразно разноврсним условима и специфичној ситуацији у којој смо се налазили од почетка до краја рата. Таква наша тактика доводила

је непријатељске генерале у забуну, приморавајући их на отворено признање да смо их и на том пољу недвосмислено надиграли. Баш у том избегавању крутог придржавања правилских норми и појединих одредаба, у њиховој еластичној примени на конкретну ситуацију огледа се, рекао бих, оно најосновније начело тактике, а добрим делом и „тајна“ наших успеха.

У вези са овим не треба губити из вида да је наш руководећи кадар у таквим борбама, пуним специфичности, вођеним у врло различитим условима у погледу односа снага, земљишта и времена, и то далеко тежим од борби у нормалним условима, стекао богато револуционарно и ратно искуство у руковођењу јединицама и мајсторској примени појединих тактичких принципа на наше специфичне услове. Ту богату праксу, не смемо предавати заборава, него је морамо озбиљно студирати и продубљивати. Зато ћу у овом чланку покушати да изнесем како су у току НОР-а примењивани неки основни тактички принципи.

1. — *Напад* је основни вид борбених дејстава трупа, јер се само нападом (или одбраном која се, опет, завршава преласком у напад) може постићи потпуна победа над непријатељем, што је крајњи циљ и свих борби и рата уопште. То је суштина напада, а таква или слична његова формулација може се наћи у свима правилима савремених армија.

Да ли смо се ми, током нашег НОР-а, придржавали тог основног правила? — Свакако, и то од почетка до краја рата.

„Партизани не смеју да буду нападани“, каже друг Тито, „и да се само бране, већ они морају сами нападати. Примењивање одбранбене тактике значи за партизане сигурну смрт“.¹⁾

Или, на једном другом месту, говорећи о операцијама вишег стила, након формирања Народне војске, друг Тито каже:

„У нашој народној армији мора владати искључиво офанзивни дух, не само када смо у офанзиви, него и у дефанзиви...“

Овај офанзивни дух, испољавао се у току читавог нашег НОР-а: у смелој партизанској тактици препада и продора у непријатељску позадину; у уништавању не само комуникација и објеката на њима, него и непријатељских база и центара снабдевања разне врсте; у уништавању непријатељске живе силе и технике у свако доба и на сваком

¹⁾ Сви цитати друга Тита узети су из књига: Тито, „Стварање и развој Југословенске армије“, књ. I (изд. Главне политичке управе 1949) и Тито, „Стварање и развој Југословенске армије“, књ. II (изд. Главне политичке управе 1951).

месту, и сл. Таква даноноћна активност наших јединица, како партизанских одреда, тако и бригада и дивизија, широм наше земље постајала је сваким даном све већа опасност за непријатеља, која га је, поред осталог, натерала да против своје воље напусти простране територије и да се групише у одређене гарнизоне, што је, бесумње, погодовало даљем развијању и разгарању устанка. Та офанзивност наших јединица, од најмањих до највећих, била је, бесумње, један од основних разлога који је непријатеља натерао да призна „балканско ратиште“ и да веже за њега десетине својих драгоцених дивизија, које су му биле веома потребне на осталим ратиштима простране Европе. Та активност наших јединица била је знатна помоћ нашим Савезницима, она је уносила општу несигурност у непријатељске редове и слабила морално-политичко стање код непријатеља, подизала веру и дух осталих поробљених народа Европе, итд.

Или, да се у вези са нападом осврнемо само у неколико речи на облике маневра. Наиме, познато је да ће се у нападу користити онај облик маневра који је за конкретну ситуацију најцелисходнији (или једино могућ) и којим ће се за најкраће време и са што мање губитака постићи што потпунији успех. Такође је познато да ће се фронтални удар у циљу пробоја, као најнеповољнији облик маневра у нападу, примењивати само онда када није могуће применити остале облике маневра (обухват или обилазак) који чак и уз употребу мањих снага и техничких средстава и уз мање губитке дају знатно веће резултате од фронталног удара. Овај ће принцип свакако остати у важности све дотле докле се борба буде базирала првенствено на класичном наоружању.

А ево шта о томе каже друг Тито у једном писму упућеном једном од тадањих руководилаца:

„Не дај старешинама да примењују фронталне борбе. На фронту треба да се налази једна десетина, а све остале снаге да изврше маневар и удар са бокова и из позадине. Онај старешина који код оволико широких фронтова, са применом лаких маневарских јединица, не прибегава пробијању у позадину и нападима из позадине, није способан старешина.“

Ни овоме не треба давати никакве посебне коментаре, утолико пре што је наш НОР пун примера мајсторске примене обухвата и обилазака, тако да је тешко наћи акцију где ти облици маневра нису коришћени, макар и мањим снагама. Али, поставке у горњем цитату друга Тита добро су дошле и за убудуће. Јер ће рат са евентуалном употребом нуклеарног оружја у тактичке сврхе, свакако захтевати растреситије поретке, шире фронтове и лаке маневарске јединице које

ће, свакако, имати предност у односу на гломазне формације.²⁾ Другим речима, тим условима ће моћи, можда више него данас, да се користе ови облици маневра, макар и слабијим али добро опремљеним снагама, а баш у примени таквих маневара наш старешински кадар има за собом богато искуство.

2. — *Крути фронтови*, односно круте фронталне борбе, у неповољним условима односа снага, земљишта и времена, израз су нужде или резултат недовољног познавања физиономија савремене борбе од стране оног ко их примењује. И баш зато што су такве борбе скопчане са релативно великим губицима, који скоро никад нису сразмерни постигнутим резултатима, избегавају их све армије примењујући маневре у плићој или дубљој зони дотле док се не поставе у повољнији положај за решење борбе. Нема сумње да ће избегавање крутих фронтова и фронталних борби у неповољним условима важити као принцип и у једном будућем рату, у коме ће густе концентрације снага и материјално-техничких средстава претстављати погодне циљеве нуклеарном оружју употребљеном у тактичке сврхе.

„Не фронталне борбе“ — каже друг Тито — „већ многобројни, брзопокретни и истовремено дејствујући партизански одреди, али међусобно добро повезани, односно, који ће се преко штабова час спајати у крупне ударне јединице, ради прихватања наметнуте борбе, час раштркавати и опет задавати изненадне ударце непријатељу и објектима, и опет брзо нестати даље од места напада...“

Или, када су током 1942 године створене наше крупне војне јединице, друг Тито каже:

„Стварањем народне војске створени су предуслови за операције већег стила, за још снажније ударе против окупатора и његових усташко-четничких слугу. Али, у исто време руковођење постаје све сложеније и захтева много више спремности и ратне вештине команданата који су израсли у процесу досадашње борбе, када се примењивала скоро искључиво партизанска тактика ратовања. То значи да се морамо чувати крутих фронтова и избегавати их, да морамо избегавати да нам непријатељ својом тактиком наметне одбрану помоћу дугих и расплнутих фронтова, зачепљивање рупа и сл.“

Као што је познато, наше старешине су не само знале за овај принцип, него су га и успешно примењивале у многим приликама у условима опште бројне и техничке надмоћности непријатеља. Но, чини ми се, један будући рат ће још у већој мери захтевати „многобројне, брзопокретне и истовремено дејствујуће јединице, међусобно добро повезане“, које ће се „час спајати... час раштркавати...“. Другим речима, захтеваће брзе и веште маневре на бојишту, које није могуће изводити гломазним јединицама, бар не тако брзо и без ризика који ће тактичка употреба нуклеарног оружја свакако још више повећати.

3. — *Натурити своју вољу непријатељу*, имати и одржати иницијативу у својим рукама и изненадити непријатеља — општеважећи

²⁾ Види одговоре генерал-пуковника Ивана Гошњака на питања Редакције Народне армије („Народна армија“, бр. 827, од 12 маја 1953).

су тактички принципи сваке савремене армије, који су, бесумње, били познати и цењени и у ранијим ратовима. Јер, остварити те принципе значи натурити непријатељу борбу када и где то ми желимо, ограничити му слободу одлучивања и принудити га да своју вољу потчини нашој — чиме се стварају солидни основи за решење борбе у нашу корист, чак и при неповољном односу снага.

И за ове тактичке принципе знало се у току нашег НОР-а и они су примењивани врло често. Брза и изненадна дејства наших јединица, напуштање неког положаја и изненадна појава на другом месту и сл. претстављали су основу тактичких дејстава не само наших партизанских одреда, него и јединица регуларне армије. Јер, ми нисмо ишли за тим да по сваку цену одржимо извесну територију, сем ако је то било преко потребно, а губитак једне територије редовно је за нас значио добијање друге, често још и веће. И, заиста, принцип: „брзо и изненадно напасти, а онда, ако је то потребно, брзо нестати даље од места напада“ — постао је основни начин наших дејстава. То је омогућавало да се и мањим снагама постижу релативно велики резултати, а тиме се непријатељ „навлачио“ за собом и доводио у такву ситуацију да није могао ефикасно употребити своје снаге и средства и тако искористити премоћ којом је располагао, или му изненадна и краткотрајна дејства нису давала времена ни могућности да се групише и среди.

Друг Тито је учио старешински кадар изненадним дејствима, подвлачећи важност иницијативе. Тако, он каже:

„... При извршењу свих тих задатака увијек настојати да непријатељу натуримо борбу тамо где ми желимо. То значи да ми увек треба да имамо иницијативу у акцијама. Од акције коју нам непријатељ натура, нећемо имати користи. Све такве борбе претварају се у фронтове, који ми са слабијим наоружањем и малобројним снагама не можемо издржати... Дакле, непријатеља треба изненадити, а иницијативу држати у својим рукама...“

4. — Садејство јединица у борби, тј. међусобно повезивање рада свих делова унутар једне јединице и ове са суседима, по месту, времену и циљу — такође претставља један од важних елемената на путу ка победи. Ово је нарочито видно подвукао Други светски рат, који се, поред осталог, карактерисао: милионским армијама, бројним и разноврсним родовима војске и службама, одвећ широким фронтovima и великом динамиком која је врло често доводила до брзих промена на фронту. А позната је ствар да се без прецизног садејства, којим ће се што је могуће детаљније утаначити шта ће који род војске или јединице радити и у које време, на ком месту и у односу на који циљ — тешко може постићи успех, а када се и постигне, то ће свакако бити уз веће губитке и не тако потпуно и брзо. Осим тога, тежња за једновременим ангажовањем што већег броја снага и средстава у циљу што бржег извршења задатка још више је усложавала рад на организацији садејства.

Али, ако би се на садејство гледало искључиво кроз узајамни рад појединих родова војске у оквиру здружених јединица, или само као на складно повезивање борбених дејстава ових са суседима, чини

ми се, да би се тиме захватила само она „виша“ страна тога питања, док би се запоставила она компонента садејства, на коју се често забравља, иако је она предуслов за спровођење садејства на вишем степену, која полази од борца, па се преко одељења, вода и чете провлачи даље. Учинимо само један мали осврт на све оно чему се војник обучава кроз период јединачне борбене обуке. Он баш ту почиње учити да складно повезује, временски и просторно, све оне радње које од њега захтева тренутна ситуација: осматрање, отварање ватре, пребацивање, избор места, израду заклона, маскирање и сл. Још тада му се указује на важност ватре, на узајамно дејство ватре и покрета, на важност правременог учачавања циљева и отварања ватре на њих, на одржавање везе са другом до себе и међусобно потпомагање, итд. Другим речима, развија се смисао војника за колективан рад, при чему се још у том периоду обуке тежи да војник дође до сазнања колико му помаже складно повезивање покрета и ватре, као и вешта, тачна и правремена употреба ватрених средстава разне врсте и сл.³⁾ Са такве основе прелази се на борбену обуку одељења, а затим се у оквиру обуке вода и чете војнику тај хоризонт све више шири уигравањем у конкретним ситуацијама, вежбањем на разноликом земљишту, у разна доба године и дана и у односу на разне циљеве — задатке. Зато сматрам да је потпуно на месту тврдња да је складан рад војника у овим најнижим борбеним колективима један од најважнијих услова за прелазак на организацију садејства вишег степена, у оквиру здружених јединица, при чему долазе до пуног изражаја организациска способност, вештина и дубоко познавање борбених дејстава и особина свих родова војске и служби, свих органа команде, а у првом реду команданта и начелника штаба.

Ово треба истаћи у првом реду зато што се баш то и такво садејство видно и у најразличитијим ситуацијама манифестовало код свих наших јединица током нашег НОР-а. Често чујемо како је у току наше Револуције било лако командовати, јер је „сваки борац био официр за себе“. То значи да су наши борци били у стању да, попут старешине, цене и усклађују међу собом све потребне елементе ситуације и да су били оспособљени чак и за учешће у самосталним акцијама у најразличитијим ситуацијама. То је био један од разлога што су и наше мање јединице успешно извршавале и низ самосталних и различитих задатака, а ништа мање нису биле обучене и у брзом и правременом пружању помоћи суседима, чак и ако се та помоћ изразито није тражила.

„... Најбоља је помоћ“ — учио је друг Тито — „напад на непријатеља на свима фронтима, чиме се уноси забуна у његове редове... Не смије се дозволити да непријатељ усредреди дејство на предјелу једног одреда, а други одред својим дејством да не олакша ситуацију нападнутог... У извршавању задатака одреди се морају потпомагати. Када један одред изврши своје задатке на својој територији, онда помаже суседима...“

³⁾ Види чланак генерал-потпуковника Рада Хамовића „Садејство и основна борбена изградња“ („Народна армија“, бр. 827, од 12 маја 1955).

Организација садејства у нормалним условима не претставља изузетно тежак задатак, али је то далеко компликованије у специфичним борбеним условима: на развученим фронтovima, планинском, кршевитом и шумовитом земљишту, у борби у насељеним местима и сл. Међутим, наше јединице у току НОР-а највише су радиле баш у таквим условима и старешине су увек успешно усмеравале дејства свих својих јединица, иако су оне често пута просторно биле исувише удаљене једна од друге. Мада је тешко унапред говорити о томе шта ће један будући рат, односно употреба нових борбених средстава, огласити застарелим, ипак, верујем да ће, можда у први план, бити постављена измена садањих борбених поредака, да ће се прећи на растреситији распоред људства и средстава, јер ће јединице у таквом распореду тражити своју заштиту од дејства новог убитачног оружја. Или, зар се не може наслутити да ће се јединицама у таквим условима морати давати више самосталности у раду него досада, да ће оне често деловати без директног ослањања на своју вишу команду? Принцип брзог рашчлањивања јединица и њиховог поновног спајања на случај потребе често ће долазити до примене, што ће захтевати још озбиљнију организацију садејства. Међутим, наш старешински кадар обучавао се у сличним условима, и има довољно искуства у овоме.

5. — Кроз правила скоро свих савремених армија провлачи се поставка да *нападач треба да буде знатно јачи од браниоца*. Тако се узима да нападач треба да оствари надмоћност: у пешадији 3—5 пута, у артиљерији 6—10 пута (или 100—300 оруђа на 1 км фронта), у тенковима 3—4 пута, у авијацији толико да се има пуна премоћ у ваздуху на том делу фронта, итд. При томе се скоро редовно додаје да се при нападу на слабије организовану одбрану успех може постићи и са мањом надмоћношћу од ове.

Општепозната је чињеница у каквој је општој премоћи био непријатељ у односу на нас, како у људству, тако, и још изразитије, и у разним техничким средствима, током читавог рата, скоро све до завршних операција за коначно ослобођење земље. Имајући то у виду, као и чињеницу да су наше снаге дејствовале на великим простанствима широм наше земље, могло би се закључити да је током нашег НОР-а било немогуће, или тешко могуће, загарантовати примену овог принципа са наше стране. Међутим, чињеница је да смо ми, и поред тих околности, увек тежили и врло често успевали да при планираним нападима остваримо на изабраном правцу потребну надмоћност, често и знатну, а нарочито при нападима на јача непријатељска упоришта, која су нашим јединицама често била објекти напада.

Тактичку премоћ у појединим ситуацијама успевали смо остваривати брзим и вештим маневрима јединица, брзим прегруписавањем снага и усмеравањем дејстава више јединица са разних просторија ка једном циљу, да би се након извршеног задатка свака од њих поново упутила на друге задатке.

Међутим, не треба губити из вида да смо често постизали велике резултате и без остварене премоћи у односу на непријатеља, снагама

равним или мањим од његових. Исто тако је било много примера у одбрани када смо били несразмерно слабији, како у људству, тако и, још више, у техничким борбеним средствима, а да непријатељ ни уз цену великих жртава није успевао постићи постављени циљ. То је било могуће остварити захваљујући високом моралу и политичкој свести нашег борачког и руководећег састава, извезбаности људства у извођењу напада у различитим условима, познавању ситуације на бојишту и реалној процени њених елемената, брзом доношењу правилних одлука, као и примени најподеснијих облика маневара у нападу, уз остварено пуно изненађење.

Ми и данас стојима на становишту да је у нападу потребно остварити одговарајућу надмоћност у односу на непријатеља. Међутим, колика ће она бити и у којим елементима ће се остварити, зависиће од конкретне ситуације: од наших могућности и општег односа снага и средстава, од карактера непријатељске одбране и степена утврђености, од његовог морално-политичког стања, од карактера земљишта, временских услова, могућности избора најповољнијих облика маневра и низа других момената. Но, при свему томе увек и у првом реду треба имати у виду морално-политички фактор који ће тој надмоћности са наше стране свакако давати специфично обележје. То практично значи да ће бити ситуација, као што их је било не једном у току НОР-а, у којима ћемо моћи без великог ризика предузимати напад и са врло незнатном надмоћношћу, а каткада и снагама једнаким или некад можда и мањим од непријатељских, али са осетном надмоћношћу у погледу осталих елемената који се обавезно узимају у обзир при прорачунима опште надмоћности.

6. — Полазећи од основних елемената — односа снага, земљишта и времена, у разним тактичким правилима доста изразито је подвучена разлика између борбених дејстава у нормалним и оних у специфичним условима. А при анализи тих услова долази се до једног основног закључка: да је борба у специфичним условима најчешће тежа од оне у нормалним условима како у погледу припреме, тако и у погледу самог извођења. Јер, нема сумње да је дању и по лепом времену, на маневарском земљишту, које омогућава употребу свих техничких средстава без ограничења, много лакше организовати и изводити напад него на планинском, кршевитом, шумовитом и сличном земљишту, које до знатне мере ограничава, а каткада и сасвим онемогућава, употребу појединих родова војске, а поготову ноћу, зими и по лошем времену.

Међутим, за цео наш НОР могло би се рећи да је претстављао збир борбених дејстава извођених под специфичним условима разне врсте тако да су ти услови за наше јединице постали сасвим нормални. И док те специфичности задају доста брига многим армијама које у извођењу борбе под тим условима немају ратног искуства, наш руководећи састав има у том погледу за собом богато искуство проткано многобројним и најразноврснијим примерима. Због тога и не смемо забораваљати ту предност нити је губити из вида.

Пођимо од ноћних борби о којима се данас много више и говори и пише него раније зато што је садање бојиште до знатне мере засићено убитачним техничким средствима и што су знатно порасле могућности блиског и даљњег извиђања, те дневне борбе морају довести и до повећаних губитака у људству и материјално-техничким средствима, и то како код нападача, тако и код браниоца. И баш зато што је ноћ још увек најбоље природно средство маскирања, у њој јединице и данас гледају и траже своју моћну заштиту, утолико више уколико је активност непријатељске авијације већа, а властита расположива средства ПАО мања. Зато се ноћ користи за прегруписавање јединица, за подилажење и приближавање, а често и за наступање до јуришног положаја, за извођење разних маневара у циљу стварања што већег изненађења, итд. Истина, данас се располаже справама са инфрацрвеним зрацима, које омогућавају и ноћна извиђања; данас авијација врши успешно и ноћна снимања и сл., те је тиме до озвесне мере смањена маскирна моћ ноћи, али је она ипак и надаље остала једно од најважнијих природних маскирних средстава.

У току НОР-а наше јединице су користиле ноћ можда више него ма која друга армија, и то како за извођење свих напред помених радњи, тако и за многобројна борбена дејства. Највећи број препада, дејстава и заседа, припремљених напада већих размера, пробоја из окружења и напада на насељена места вршен је ноћу. У условима потпуне превласти непријатеља у ваздуху, а при врло скромним средствима ПАО, ноћ је коришћена за прикривање наших маневара, остварење изненађења, смањивање губитака и ублажавање често врло осетне надмоћности непријатеља у људству и борбеној техници, итд. Другим речима, ноћ нам је пружала могућност да поједине задатке извршавамо далеко мањим снагама и средствима од нормалних и да сачувамо драгоцене резерве у људству и материјалу.

„Са више воље и труда“, учио је друг Тито, „могу се без икаквих жртава рушити пруге и путеви... У ту сврху користити ноћи.“

Ово упутство, дато партизанским одредима још почетком рата, касније је протегнуто на све јединице и скоро све акције. Захваљујући томе, наш руководећи састав стекао је у ноћним борбама драгоцену искуства, која су код многих армија иначе врло скромна.

Или, узмимо за пример *борбу у окружењу*, која се сматра као један од најтежих задатака који могу пасти у део једној јединици. Ова борба за нас није претстављала ништа ненормално, јер су се све наше јединице, од најнижих до највиших, готово стално налазиле у пуном окружењу, а и саме су окружавале непријатеља. Отуда наш старешински кадар никада у окружењу није гледао неку врсту безизлазне ситуације. Верујем да нећу претерати ако кажем да се борбе у условима окружења, као и пробоји из окружења, нису нигде примењивали у толикој мери као код нас, током нашег НОР-а, као и да наше јединице из тих борби имају богато искуство које недостаје многим армијама.

„... Не треба се бојати опкољавања“, учио је друг Тито, „као што се нисмо бојали ни онда када смо имали мање јединице. Сваки наш губитак неке територије мора у исто време значити добијање нове, још веће и важније територије.“

Борби у окружењу поклонила је војна теорија доста места и код многих армија ово питање се поставља овако: или пробијање јединице која је окружена ка својој главнини, без обзира на губитке; или, у случају да пробој не успе, водити борбу у окружењу док главнина не успе да таквој јединици пружи помоћ дејством споља; или се борити док има муниције и осталих потреба након чега обично долази до предаје.

Иако су се наше јединице током НОР-а налазиле много пута у окружењу, ипак непријатељу није никада пошло за руком да изврши заробљавање целе јединице, чак ни најмање, нити да вишедневним држањем у обручу јединице принуди на предају. Наше јединице су увек налазиле начина или да се неопажено извуку или да пробију обруч на његовом најосетљивијем месту, и то често са минималним губицима. Осим тога, наша ратна пракса унела је и нешто ново у начин вођења ове борбе. Наиме, наше јединице нису увек тежиле да се пробијају ка својој главнини него су, ако је то ситуација налагала, вршиле пробој у непријатељску позадину, прелазећи тада на партизански начин ратовања. Даље, ми нисмо увек тежили једноставном „извлачењу“ из обруча, него смо, кад год нам је то било могуће, пробој из окружења повезивали за уништавање непријатељских снага на изабраном правцу пробоја. Најзад, треба напоменути да је било случајева да се у извесним критичним ситуацијама јединице, нарочито мање, не пробијају као целина, под борбом на једном месту, него по деловима и на разним местима, да би се касније сакупили на одређеној просторији, што им је такође полазило за руком уз мање или веће губитке.

Познати су пробоји из окружења наших крупних јединица, готово у Трећој, Четвртој и Петој офанзиви, у којима су наши борци показали неизмерну храброст и пожртвованост, виталну моралну снагу и висок степен своје политичке свести. О тим борбама доста је писано али се мало зна о борбама мањих јединица у окружењу, до којих је долазило низом локалних акција вршених од стране непријатеља противу појединих јединица или партизанских одреда који су непријатељу задавали много тешкоћа. Међутим, ни у тим акцијама непријатељу није полазило за руком да зада нашим јединицама озбиљне губитке, нити да паралише њихов рад за дуже времена, јер су се оне вешто извучиле из обруча, брзим маневром забацивале се непријатељу за леђа и даље настављале са својим акцијама. То је заиста био „невидљиви непријатељ“ коме се није могло никако доскочити. Све ово било је могуће захваљујући великом искуству борачког и старешинског састава у организацији и вођењу тих борби, правилним проценама тренутне ситуације, правилним и брзо доношеним одлукама о најцелисходнијем правцу и начину пробоја, вештим демонстративним

дејствима на другим правцима, правилним избором момента за пробој, вештим коришћењем побочница, итд.

Или, узмимо борбе око насељених места, које су познате по својим специфичностима. Наш НОР пун је разних примера борби око мањих и већих насељених места, почев од оних која нису била утврђена, па до јако утврђених упоришта, која је непријатељ хтео по сваку цену задржати у рукама, те је зато у њима држао јаке сталне посаде, добро наоружане и опремљене. Стварањем тих упоришта на појединим правцима непријатељ је имао намеру да отежа маневре наших јединица и да разједињава њихова дејства, верујући да ће их лакше уништити по деловима. Из тих упоришта он је контролисао прилично велику просторију, те су она стално „стајала на путу“ нашим јединицама које су их врло често нападале. С друге стране, у њима се налазило доста муниције, хране и осталих материјалних потреба које су често недостајале нашим јединицама, те су због тога претстављале неку врсту база за попуну наших јединица.

Тактика коју смо примењивали у тим борбама најбоље се види из речи друга Тита, којима је он давао смернице својим старешинама током рата:

„... Бирати онај начин борбе који најбоље одговара ситуацији. Не треба погрешно разумети: наређено је да се партизански дејствује, па се не смеје нападати на вароши. И заузимање вароши јесте партизански начин ратовања, јер оне омогућавају, као базе, да се развије и јача борба.

Ватреним препадима, упадима, заробљавањем појединих војника са страже, заплењивањем оружја постављеног око града — непрекидно узнемиравати непријатеља и учинити му стање у граду несносним. После тога, град се може заузети на препад“.

Или:

„Не мртва блокада вароши, већ спречавање комуницирања... а после тога заузети вароши ноћним препадима. Освојене вароши не штити фронталном одбраном путева него пресецањем путева, заседама и бочним дејствима на непријатеља који би се кретао комуникацијама. Успешним дејствима по комуникацијама и пресецањем саобраћаја између вароши — оне саме падају...“

Примењивањем ове тактике, непријатељ је натериван да и против воље напушта једно место за другим, концентришући се у све мањем броју упоришта и већих насељених места, остављајући контроли наших јединица све шира прострaнства. Но, треба напоменути да је непријатељ многа насељена места, а нарочито веће вароши, јако утврдио у инжењерском смислу, користећи већ постојеће или градећи нове објекте сталног и полусталног типа. За напад на тако јака упоришта правилима се предвиђа не само јака надмоћ нападача у погледу живе силе, него и у артиљерији, тенковима, инжењерији и авијацији.

При нападима на таква упоришта ми смо обично успевали остварити извесну премоћ над непријатељем у живој сили, али о некој нашој премоћи у артиљерији, тенковима и авијацији није се могло

ни говорити у највећем броју случајева. Па ипак, наше су јединице скоро редовно успевале у својим подухватима вршећи нападе најчешће ноћу, поред тога што је било и случајева успешних дневних напада.

Познато је да се утврђена места, са појасевима спољне одбране, нападају постепеним пробијањем тих појасева и савлађивањем објеката и препрека на самим прилазима насељеном месту, па се она тек после тога заузимају, при чему се сваком батаљону, пуку или дивизији, зависно од величине насељеног места, одређује рејон који они треба да заузму. Међутим, ми смо у току рата најчешће примењивали комбинацију спољног напада са нападом изнутра и тако далеко брже долазили до жељених резултата. Убацивање снага у насељено место вршено је врло вешто и опрезно, благовремено и са тачно одређеним задацима, а напад су потпомагали и чланови Партије, омладина и симпатизери Народноослободилачког покрета. Основни задаци ових снага које су „минирале“ насељено место изнутра били су: напад с леђа на поједине ватрене објекте или јединице на положајима, заузимање и држање извесних објеката до доласка снага споља, ширење панике и уношење деморализаторског духа код посада, и сл.

Интересантно је напоменути да је било случајева да у неком упоришту буде уништена целокупна непријатељска посада (од неколико стотина војника), а да наше јединице претрпе минимум губитака (каткада само неколико мртвих и нешто више лакше рањених). Овако мали губици могу се, поред раније наведеног, приписати: оствареном изненађењу, вештом маскирању, коришћењу ноћи, солидној организацији и вештом извођењу напада, итд. Баш зато су искуства из ових многобројних борби за нас драгоцене.

Слично би се могло рећи и о борбама у осталим специфичним условима: у шуми, на кршу, у планини, при насилном прелазу река (без формацијских пловних средстава), о борбама у равници (посебно у Срему), које показују да планине и шуме нису биле одлучујуће у нашим победама и сл.

7. — За правилну припрему и организацију, као и за извођење борбених дејстава, нужно је, поред осталог, *обезбедити јединице одговарајућим количинама материјалних резерви* у свима видовима снабдевања. Колике ће количине и којих материјалних резерви јединица стално имати са собом прописује се материјалном формацијом, а колико ће се и којих материјалних резерви утрошити за извршење постављеног задатка одређује се саобразно ситуацији при чему се прописује норма утрошка, као и количина којом се јединица има снабдети још у припремном периоду. Зато се потреба за извесним нормирањем не сме запоставити ни при обуци људства.

Међутим, те норме треба схватити оријентационо, јер ће свака ситуација захтевати своје норме, које ће једном бити испод, а много пута изнад норми следовања. Но, некада ће бити потребно прићи извршавању задатака и без неопходних материјалних резерви. Тако је у току нашег НОР-а било много случајева када се без довољно муниције и наоружања, као и без довољно хране, одеће и обуће, морало

ићи из борбе у борбу. Јер, магацина није било, помоћ Савезника изостала је скоро пуне три године, и у најтежим ситуацијама једини извори попуне биле су непријатељске базе. Иако смо данас у друкчијој ситуацији, на те велике примере не смемо заборавити, јер ако се некада будемо нашли у ситуацији да са мањим средствима кренемо на извршење задатака, они ће нам показати прави пут и дати доста снаге.

Често се чује да се током нашег НОР-а *нисмо придржавали ни осталих правилских норми* (у погледу ширине фронтова, дужине обичних и усиљених маршева, формирања борбених поредака, итд.), те да зато ни данас нема потребе за њиховим придржавањем. Очигледно је да најважније правилске норме треба сматрати само као основу, а не као шаблон, тј. крути оквир који ће важити за све случајеве. Норме треба да нам послуже само као оријентација, а на нама је да их вешто прилагодимо конкретной ситуацији. А пошто је ратна пракса богата разноликим ситуацијама, то ће и правилске норме бити различите примењиване. Осим тога, у разним армијама и норме су различите, јер се до њих долази анализом низа елемената, а у првом реду морално-политичког стања, материјалних могућности, извезбаности људства и других елемената ситуације. У току обуке, при решавању тактичких задатака и извођењу вежби у разним ситуацијама, може се дубљом анализом доћи до оних норми које су за ту ситуацију најкорисније, а у томе су наши руководиоци, током НОР-а, стекли много искуства. На крају, и тактика је у свој својој бити прожета логиком коју треба тражити при извођењу било које тактичке радње. До решења може се доћи са неколико страна, али је ипак једно од њих најбоље за дотичну ситуацију и њега треба пронаћи.

8. — На крају бих се доатакао и *морално-политичког стања* наше Армије као једног од основних фактора који је избијао свом својом снагом током читавог НОР-а у свима ситуацијама и био један од главних елемената за постизање победе. Ратна пракса кроз историју показала је да ће једна јединица, која је бројно и технички слабија од непријатеља, али већег морала, бити у стању не само да одолева напад, него и да сама успешно напада таквог непријатеља. Још Наполеон је, уочавајући велику важност овог елемента, говорио: „Морал чини $\frac{2}{3}$ победе“, и пракса нашег НОР-а показала је сву истинитост тих речи. Захваљујући свему оном што је поднела и постигла током четворогодишњих борби у срцу „Хитлерове тврђаве“, наша Армија стала је у ред морално-политички најуздигнутијих армија свога доба. То су јој признавали током рата и пријатељи и непријатељи, то јој ни данас нико не може да оспори.

Тако висок морал нашег борачког и руководећег састава резултат је високо развијене политичке свести, која им је омогућавала да јасно сагледају сву праведност циљева за које су се борили и осветљавала им нове путеве и даљу перспективу. Наша Армија није ишла за поробљавањем других народа, већ се борила противу поробљавања од стране других, за ослобођење своје земље, правилно повезујући са тим задатком вођење борбе и за промену ондашњег, пре-

живелог друштвеног система и стварање основа за нове друштвене односе, нови друштвени поредак, који данас уживамо. Та дубоко усађена свест у нашег човека о оном новом, што кроз борбу треба да се ствара, надахњивала је борце наше Револуције уливајући им у свима подухватима неизмерну храброст, упорност, издржљивост и решеност на вођење борбе до коначне победе. Тако висок морал производ је високог степена морално-политичког јединства наших јединица, кроз тешке и даноноћне борбе ствараног и каљеног братства и јединства свих наших народа, које је и даље остало као један од најважнијих елемената наше снаге и наших успеха. Политичка свест и борбени морал омогућили су нашим јединицама успешно ратовање под онако тешким условима, а нашим старешинама стваралачку примену одговарајућих тактичких принципа.

„Замислите какав је онда био морал наших бораца“, каже на једном месту друг Тито, „који су са 5, 10 или 15 метака ишли у борбу, како су наши борци у оно време морали непрекидно ићи из борбе у борбу. Док је непријатељ био у својим утврђеним базама, борци наших јединица морали су да га нападају, да би дошли до муниције и ратне спреме... Ми нисмо кроз читаве три године борбе могли добити ни од кога помоћи било у муницији, било у ратној спреми, било у храни...“

Скоро је законита појава да борбеност и морал јединица почињу да слабе услед недостатка муниције, наоружања и осталих потреба, поготово у условима вођења борбе са бројно и технички далеко јачим непријатељем. Међутим, чак ни то, као ни све остало, што се пред њих изненадно испречавало, није могло ни једног тренутка пољуљати морал наших јединица нити сломити њихову решеност да издрже до краја на свом путу ка победи. А како се гледало, рецимо, на недостатак оружја и муниције, може се видети и из једног писма ЦК Партије из 1942 године:

„Недостатак оружја није никакав разлог да се не стварају партизански одреди и да се не воде акције, јер и ми смо почели са једном-двие пушке у појединим одредима и у току ових шеснаестомесечних борби створили од наших малих голоруких одреда велику, добро наоружану војску, тако да данас имамо — осим многобројних одреда и батаљона — преко 20 ударних бригада...“

Или из једне поруке друга Тита:

„... Ми имамо довољно наоружања да њиме освојимо ново. Никада наше борце не смије да помете то што има мало муниције. Чим је има мало, то значи треба је отети од непријатеља... Док је непријатеља, имаћемо оружја и свега што нам треба... Наша борба биће тешка. Ми ћемо, често пута бити без хране, без муниције... Али, ми не смијемо клоњати духом.“

Овако је наш Врховни командант отворено и смело говорио својим борцима и старешинама о свима тешкоћама познавајући њихову високу политичку свест, њихову велику моралну снагу и револуционарни дух, у коме се никада није преварио. Осим тога, ово показује да смо се у најтежим данима морали сналазити сами и ори-

јентисати искључиво на сопствене снаге, отимајући голим рукама оружје и остале потребе од непријатеља, а што се најбоље види из речи друга Тита, које је једном приликом упутио својој војсци:

„... Ми смо својим срцем и својом дубоком свијешћу освајали пушку по пушку и наоружавали се. Југославија се не да побиједити. Њен херојски отпор чини је непобједивом...“

Не само кроз анализу примене ових неколико основних тактичких принципа у току нашег НОР-а, већ и посматрајући у целини нашу Народну револуцију и Ослободилачки рат, може се с правом тврдити да су наша ратна пракса и теорија унеле нешто ново у марксистичку науку о рату,⁴⁾ да су они имали низ особености по којима су се квалитативно разликовали не само од ослободилачке борбе свих осталих народа у Европи за време Другог светског рата, већ и од сличних примера у историји. Отуда су детаљна научна анализа и уопштавање искуства из нашег НОР-а од огромног значаја не само за нас, већ и за војну науку уопште.

⁴⁾ Види чланак генерал-пуковника Коче Поповића „За правилну оцену ослободилачког рата народа Југославије“ („Војно дело“, бр. 2, за 1949).